

სერგეი მიხეილის ძე სოლოვიოვის (1820-1879) ისტორიული კონცეფცია.

სოლოვიოვი იყო რევოლუციამდელი რუსეთის უდიდესი ისტორიკოსი. მომავალი მეცნიერი დაიბადა 1820 წლის 5 მაისს სასულიერო პირის ოჯახში. ბავშვობიდან სოლოვიოვს უდიდესი ინტერესი ჰქონდა ისტორიისადმი და 13 წლის ასაკში უკვე 13 ჯერ ჰქონდა წაკითხული კარამზინის ისტორია, ბავშვობიდანვე იყო საოცრად რელიგიური და არცერთ საქმეს არ იწყებდა ლოცვის გარეშე. დაწყებითი განათლება სოლოვიოვმა მიიღო სასულიერო სასწავლებელში, შემდეგ დაამთავრა გიმნაზია და მოეწყო მოსკოვის უნივერსიტეტში, სადაც ისმენდა ლექციებს ერთის მხრივ პროფესორებისგან, რომლებმაც გაიარეს სტაჟირება საზღვარგარეთ: ანტიკოსი დ. კრიუკოვი, სამართალმცოდნეები პ. რედკი, ნ. კრილოვი, ეკონომისტი ჩივილევი. ისტორიკოსი და იურისტი კაველინი ისტორიკოს-მედიევისტი ტ. გრანოვსკი. მეორეს მხრივ უსმენდა „უვაროვის პარტიის“ მასწავლებლებს, ოფიციალური ხალხოსნობის თეორიის აპოლოგეტებს: მ. პოგოდინს, ს. შევირევს ი. დავიდოვს. უნივერსიტეტის შემდეგ სოლოვიოვმა მიიღო ოჯახის მასწავლებლის თანამდებობა გრაფ სერგეი გრიგორის ძე სტროგანოვთან. მასთან ერთად 1842-1844 წ. იმყოფებოდა საზღვარგარეთ, სადაც შეძლო მოენახულებინა ბიბლიოთეკები და უნივერსიტეტები, მოესმინა ცნობილი დასავლელი ისტორიკოსების ლექციები (ლეოპოლდ ფონ რანკე, ფრანსუა გიზო, ჟიულ მიშლე, ფრიდრიხ კრისტოფ შლიოსერი). ამ პერიოდში სოლოვიოვი სერიოზულად გაიტაცა ჰეგელის ფილოსოფიამ, მაგრამ „დამლია ეს შემოტევა“ და დარჩა ისტორიის ერთგული.

1845 წელს სოლოვიოვმა დაიცვა სამაგისტრო დისერტაცია ნოვგოროდის და დიდი მთავრების ურთიერთობებზე, ხოლო 1847 სადოქტორო რომელიც ეხებოდა რიურიკის სახლის მთავრების ურთიერთობებს (История отношений между русскими князьями Рюрикова дома) ამ დროს ის ხდება მოსკოვის უნივერსიტეტის პროფესორი, შეცვალა კათედრიდან წასული პოგოდინი (რომელსაც სხვათაშორის საკმაოდ კრიტიკულად უდგებოდა)

1848 წელს სოლოვიოვმა დაიწყო წერა „რუსეთის ისტორია უძველესი დროიდან“ რომელიც გახდა მისი უმთავრესი ნაშრომი. ამ თხზულების გამოსვლა იყო მოსკოვის უნივერსიტეტის კათედრის პრესტიჟის საქმე, რომელსაც მეთაურობდა ახალგაზრდა პროფესორი. თვითონ ავტორი ასე აღწერს ნაშრომზე მუშაობის დაწყებას „დამხმარე სახელმძღვანელო არ არსებობდა, კარამზინი ყველას თვალში მოძველდა, კარგი კურსის შესადგენად საჭირო იყო წყაროებზე მუშაობა ... თავიდან მე მეგონა, რომ რუსეთის ისტორია იქნებოდა დამუშავებული საუნივერსიტეტო კურსი, მაგრამ როცა საქმეს შევუდექი აღმოვაჩინე, რომ კარგი კურსი შეიძლება იყოს მხოლოდ დაწვრილებითი დამუშავების შედეგი, რომელსაც უნდა მიუძღვნა მთელი ცხოვრება. მე გადავწყვიტე გადამეღა ეს ნაბიჯი და დავიწყე თავიდან, რამდენადაც როგორც უკვე ითქვა წინამორბედი შრომები არ იყო დამაკმაყოფილებელი“. გარდა აღნიშნულისა მრავალტომიანი ნაშრომის გამოსაცემად არსებობდა მერკანტილური მიზეზებიც, სოლოვიოვის მრავალსულიანი ოჯახის სარჩენად (12 შვილი) პროფესორის ხელფასი არ იყო საკმარისი, ამიტომ დამატებითი შემოსავალი დროული იქნებოდა. „ისტორიაზე“ მუშაობა მიმდინარეობდა რეგულარულად, 1851 წლიდან მოყოლებული ყოველ წელს გამოდიოდა თითო ტომი, ბოლო 29-ე ტომი გამოვიდა უკვე ისტორიკოსის გარდაცვალების შემდეგ. თხრობა მასში მოყვანილი იყო XVIII საუკუნის II ნახევრამდე.

ფუნდამენტურ ნაშრომთან ერთად სოლოვიოვმა გამოსაცემად მოამზადა სხვა რიგი გამოკვლევები რუსეთის ისტორიაზე: „საჯარო საკითხავი პეტრე დიდის შესახებ“ „იმპერატორი ალექსანდრე I. პოლიტიკა და დიპლომატია“ „პოლონეთის დაცემის ისტორია“ და ისტორიოგრაფიაზე: „რუსეთის ისტორიის მწერლები XVIII სკ“ „კარამზინი და მისი რუსეთის სახელმწიფოს ისტორია“ „მლიოცერი და ანტირუსული მიმართულება“. დიდი ხნის განმავლობაში სოლოვიოვი ასწავლიდა უნივერსიტეტში, პერიოდულად ირჩეოდა ისტორია-ფილოლოგიის ფაკულტეტის დეკანად და უნივერსიტეტის რექტორადაც. 1870 წ. გახდა იარაღის პალატის დირექტორი. 1872 წელს აირჩიეს მეცნიერებათა აკადემიის ნამდვილ წევრად, სიცოცხლის ბოლოს ის გახდა რუსეთის ისტორიის და სიძველეების მოსკოვის საზოგადოების თავმჯდომარე.

სოლოვიოვის უჩვეულო შრომისუნარიანობა აიხსნება მკაცრი თვითდისციპლინით და ჩვევით არ დაეკარგა ფუჭად არცერთი წუთი. მეცნიერის ჩვეულებრივი სამუშაო დღე იწყებოდა დილის 6 საათზე, მუშაობდა 9 საათამდე შემდეგ სვამდა ჩაის, 10 საათზე მიდიოდა უნივერსიტეტში ან არქივში, სახლში ბრუნდებოდა 4 საათისთვის, სადილობდა ზოგჯერ ისვენებდა, კითხულობდა მსუბუქ ლიტერატურას ან ცოტახნით ეძინა, შემდეგ კვლავ მუშაობდა და 11 საათზე იძინებდა.

პოლიტიკური შეხედულებებით სოლოვიოვი იყო ზომიერი ლიბერალი- მონარქიის, თანდათანობითი რეფორმების და სოციალური კონფლიქტების მშვიდობიანი დარეგულირების მომხრე. მისი აზრით „ხალხები თავიანთ ისტორიაში არ აკეთებენ ნახტომს“ და რევოლუციები ეს სხვა არაფერია თუ არა „ავადმყოფური შეტევა“

სოლოვიოვის ისტორიული კონცეფციის მთავარი თავისებურება იყო აზრი ადრინდელი ფორმებისგან სახელმწიფოს ორგანული გადაზრდის შესახებ. თუ ავიღებთ შერბატოვის ან კარამზინის „ისტორიას“ თვითონ ტომებად, ნაწილებად, წიგნებად დაყოფაში ნათლად ჩანს მასალის შიდა დაყოფა, ამასთან რუსეთის ისტორიის ასეთი სქემების ძირითადი ნაკლი სოლოვიოვის აზრით იყო პერიოდებს შორის კავშირის არქონა. თვითონ ის ორგანული, კანონზომიერი განვითარების იდეის მომხრედ გამოდიოდა.

სოლოვიოვი არ იყო ისტორიის ყველანაირი პერიოდიზაციის მოწინააღმდეგე, მაგრამ ადრინდელმა ეპოქებად დაყოფამ, დამყარებულმა გარე ნიშნებზე, რომელსაც არ ჰქონდა შინაგანი კავშირი, დაკარგა თავისი აზრი. ისინი შეცვალა განვითარების სტადიებმა. პერიოდიზაცია საჭიროა, მაგრამ პერიოდებად დანაწევრებამ არ უნდა დაფაროს მათ შორის არსებული შინაგანი კავშირი, აქედან გამომდინარე მეცნიერი გვთავაზობდა რუსეთის ისტორიის საკუთარ დაყოფას შემდეგ ეტაპებად:

- I. გზა გვაროვნული ურთიერთობებიდან სახელმწიფოსკენ. ეს ეტაპი იყოფოდა რამდენიმე ქრონოლოგიურ მონაკვეთად: 1) რიურკიდან ანდრია ბოგოლუბსკამდე (862-1174 წწ.): ნათესაური ურთიერთობების ბატონობა მთავართა ოჯახის წევრებს შორის (იმის გათვალისწინებით, რომ გვაროვნული ურთიერთობები არსებობდა სლავებთან მთავრების მოწვევამდეც) 2) ანდრია ბოგოლუბსკიდან ივანე კალიტამდე (XII სკ ნახ. 1340 წელი): გვაროვნული და სახელმწიფო საწყისების ბრძოლის პერიოდი. 3) ივანე კალიტადან - ივანე III-მდე (XIV სკ. შუაწლები – 1505 წელი): რუსეთის გაერთიანების დრო მოსკოვის გარშემო 4) ივანე III-დან თევდორე ივანეს ძემდე (XVI სკ დასაწყისი – 1598 წელი) გვაროვნული ურთიერთობიდან სახელმწიფო

ურთიერთობებზე საბოლოო გადასვლის დრო. 5) XVI სკ ბოლო - XVII სკ დასაწყისი: „საშინელი არეულობები” და დინასტიის ცვლა გამოყოფს რუსეთის ისტორიის პირველ პერიოდს პეტრეს რეფორმებისგან.

- II. რუსეთის ევროპულ სახელმწიფოთა სისტემაში შესვლის პერიოდი (XVII საუკუნის I ნახევარი - XVIII საუკუნე) პეტრეს ცვლილებების მომზადება და გატარება.
- III. ახალი დრო რუსეთის ისტორიაში (XVIII საუკუნის II ნახევარი) განიხილება როგორც პეტრეს ცვლილებების შედეგი, როცა გაჩნდა „ადრე მომზადებულ სხეულში სულის ჩადგმის საჭიროება”, შედეგად „განმანათლებლობამ მოიტანა თავისი აუცილებელი ნაყოფი – საერთო შემეცნებამ გამოიწვია თვითშემეცნება”, ამიტომ 1860 წლის რეფორმები ავტორის მიერ ფასდებოდა როგორც პირდაპირი გაგრძელება და დასრულება პეტრეს ცვლილებებისა.

ისტორიული მოვლენების მიზეზ-შედეგობრივი კავშირი სოლოვიოვს გამოჰყავდა ისტორიული განვითარების სამი პირობიდან: „სამ პირობას –წერდა იგი – აქვს განსაკუთრებული გავლენა ხალხის ცხოვრებაზე: ქვეყნის ბუნება, სადაც ის ცხოვრობს, ტომის ბუნება რომელსაც ის ეკუთვნის, გარეშე მოვლენების მსვლელობა”.

ამასთან სოლოვიოვი გამოდიოდა ისტორიის მსვლელობაზე ბუნებრივი პირობების გავლენის გადაჭარბებული შეფასების წინააღმდეგი. აღნიშნავდა, რომ საზოგადოების განვითარებასთან ერთად ხდება უკუ პროცესი - „ბუნებრივი პირობების ცვლილება, ადამიანთა საქმიანობის გავლენით”. რუსეთისა და დასავლეთის სხვაობა მას გამოჰყავდა სწორედ ბუნებრივი გარემოს განსხვავებისგან. დასავლეთში „ქვა”, მთები ყოფდა ტერიტორიებს და ამან თავიდანვე უზრუნველყო სიმტკიცე სახელმწიფო წარმონაქმნის, მყარი ფეოდალური სასახლეებით და საქალაქო სიმაგრეებით, ჩვენთან „ხე”, ტყე - არამყარი ხის შენობები და ქალაქის მესერები, არ ქმნიდა მტკიცე სამკვიდრებელს.

მეორე რგოლი –ტომის ბუნება – სოლოვიოვი ცდილობდა მისთვის მიეცა უფრო ფართო, ისტორიული არა სუფთა ეთნოგრაფიული ხასიათი.

რაც შეეხება გარე მოვლენებს სოლოვიოვის წარმოდგენაში ეს ყველაფერი არის ისტორიული სინამდვილის მრავალსახეობა მის შინაგან ურთიერთგანპირობებულობაში. ისტორიკოსი ცდილობდა ისტორიული პროცესის კანონზომიერება აღმოეჩინა არა რაიმე გარე ძალის მოქმედებაში, არამედ თვითონ ისტორიულ განვითარებაში (აღებული მის შინაგან მთლიანობაში). ამიტომ ისეთ აშკარა გარეშე ზეგავლენას როგორცაა მთავრების მოწვევა, ის ხსნიდა რუსული ისტორიის ბუნებრივი განვითარებით, ხოლო მისი საყვარელი სიტყვები რომელიც გამოხატავდა ისტორიის კანონზომიერ იდეას იყო სიტყვები „ბუნებრივად და აუცილებლად”.

სოლოვიოვის მიხედვით სლავებთან გვაროვნული ურთიერთობების ბუნებრივი განვითარება აუცილებელს ხდიდა უფრო მაღალ სახელმწიფოებრივ ურთიერთობებზე გადასვლას, მაგრამ სლავების ერთგულება ნათესაური კავშირების მიმართ ხელს უშლიდა მათი გარემოდან საკუთარი მთავრების გამოყოფას და ამიტომ მოიწვიეს გარედან. ამრიგად შინაგანმა სლავური წესის კანონზომიერმა ევოლუციამ გამოიწვია გარე ნორმანული ძალის გაჩენა.

მთავართა ხელისუფლების დამყარების შემდეგ გვაროვნული ურთიერთობები არ გამქრალა, მოსულმა ნორმანებმა რომლებიც გახდნენ ჩანასახოვანი სახელმწიფო ხელისუფლების წარმომადგენლები, თვითონ შეითვისეს გვაროვნული კავშირების საფუძვლები, რომელმაც

გამსჭვალა მთავართაშორისი ურთიერთობები და მემკვიდრეობის წესი. ისტორიკოსებს ადრეც აინტერესებდა მემკვიდრეობის ოჯახური პრინციპი მამიდან შვილზე კიევის რუსეთში რატომ ეხლართებოდა ხშირად გვაროვნულს (ნათესაურს) ძმიდან-ძმაზე ან ბიძიდან ძმისწულზე? სოლოვიოვმა ახსნა მსგავსი მემკვიდრეობის წესი გვაროვნულ სამართლის ბატონობით, რომელიც გამოიხატებოდა იმაში, რომ მთელი რუსული მიწა ეკუთვნოდა რიურისკოვიჩების მთელ გვარს. საქალაქო ოლქები იყვნენ თითქოსდა რანჟირებული თავისი მნიშვნელობის მიხედვით: პირველ ადგილზე კიევი, შემდეგ ჩერნიგოვი, შემდეგ - პერეიასლავლი და ა.შ. უფროსი გვარში იკავებდა კიევის ტახტს, შემდეგი ჩერნიგოვის, მესამე პერეიასლავლის. როცა კვდებოდა კიევის მთავარი, მისი მემკვიდრე ხდებოდა ჩერნიგოვის მთავარი და ა.შ. ძველ რუსეთში მემკვიდრეობის ამ სისტემას სოლოვიოვი უწოდებდა „კიბეზე ასვლას“ (лествичным восхождением).

მთავართა ხელისუფლების გვაროვნული ურთიერთობები წარმოადგენდა მთელ საზოგადოებაში არსებული გვაროვნული ურთიერთობების ასახვას. კიევის რუსეთში უფროსობის იგივე წესი ჩანს ახალი ქალაქების ძველთან ურთიერთობაშიც (ახლად აშენებული ქალაქები ძველთან მიმართებაში იყვნენ როგორც უმცროსი და უფროსი). ამრიგად მთელი ძველი რუსეთი წარმოადგენდა საზოგადოებას დამყარებულს გვაროვნულ წყობაზე, თუმცა მასში უკვე არსებობდა სახელმწიფოებრივი ურთიერთობების ელემენტები.

სოლოვიოვის გვაროვნული თეორია არსებითად განსხვავდებოდა ევერსის თეორიისგან. პირველთან განვითარება მიდიოდა გვარის და გვაროვნული მფლობელობისგან ოჯახისკენ და ოჯახური სამართლისკენ (უფლებებისკენ). ევერსთან პირიქით - ოჯახიდან გვარისკენ. გვაროვნული ურთიერთობების გადაზრდა ოჯახურში და შემდეგ სახელმწიფოებრივში სოლოვიოვთან შემდეგი სახით ხდება: რიურისკოვიჩების გვარი, რომელიც ფლობდა რუსულ მიწებს, იზრდებოდა რა, დაიწყო დაქუცმაცება ოჯახებად, რომელთაგან ყოველი ფლობდა რუსეთის მიწების ნაწილს (ასე ანდრეი ბოგოლუბსკიმ უარი თქვა კიევში წასვლაზე და დაჯდა ვლადიმირში). სამამულო (ვოტჩინური) საკუთრების უფლების გაჩენა არის სასაზღვრო მომენტი ძველი რუსეთსა და შუასაუკუნეების რუსეთს შორის. ივანე კალიტას დროს ახალი წესრიგი დაინერგა რუსულ ნიადაგზე, ახლა უკვე მოსკოვის სამთავრო იყოფა მთავრის შვილებს შორის, ამასთან მათი მოძრაობა ერთი საუფლისწულო მამულიდან (Удел) მეორეში უფროსი ძმის გარდაცვალების შემდეგ არ იყო გათვალისწინებული - მოსკოვის სამთავროს საუფლისწულო მამულები ხდება მემკვიდრეობითი სამფლობელოები. სახელმწიფოებრივი ურთიერთობების სრული განმტკიცებისთვის აუცილებელი იყო აღნიშნული უფლების ლიკვიდაცია. ივანე III-ის დროიდან ხდება „ველიკოკნიაჟესკი“ მიწების ზრდა. ივანე მრისხანის და პეტრე I შორის პერიოდში საუფლისწულო მამულების მთავრები ხდებიან უბრალო მიწისმფლობელები, რომლებსაც დაკარგული ჰქონდათ სახელისუფლებო ფუნქციები თავიანთ მამულებში. სუვერენის სახით ახლა გამოდიოდა ხელმწიფე რომელიც თავის ტახტს გადასცემდა ერთ-ერთ მემკვიდრეს, ისე რომ არ აქუცმაცებდა სახელმწიფოს შვილებს და ნათესავებს შორის. ამრიგად საბოლოოდ მკვიდრდება სახელმწიფოებრივი საწყისები და ნადგურდება გვაროვნული.

მიიჩნევდა, რომ გზას გვარიდან სახელმწიფომდე გადიოდა როგორც რუსეთი ისე დასავლეთის ქვეყნები, თუმცა სოლოვიოვი აღნიშნავდა რუსული ისტორიული პროცესის თავისებურებას. ევროპული ქვის და რუსული ხის გარეგნული წინააღმდეგობა ღრმავდებოდა

იმითაც, რომ აღმოსავლეთ-ევროპის დაბლობზე მიმდინარეობდა ბრძოლა ტყესა და სტეპს შორის. თავიდან რუსეთი თავს იცავდა სტეპისგან და მიდიოდა ჩრდილოეთით, ტყეში, შემდეგ როლები შეიცვალა და ტყე გადავიდა შეტევაზე. მოსახლეობის მუდმივი მოძრაობა სოლოვიოვმა ასახა ცნობილი ფრაზით: „რუსეთის ძველი ისტორია ესაა ქვეყნის ისტორია რომელიც კოლონიზაციას ეწევა“. (კოლონიზირდება) ხალხთა მასის ეს „თხევადი მდგომარეობა“ წარმოადგენდა მის სისუსტეს და მიჰყავდა იმ განსაკუთრებული როლისკენ რომელსაც სახელმწიფო თამაშობდა საზოგადოებრივი ძალების ორგანიზებაში.

სახელმწიფოს განვითარების შინაგანი მიზეზების ძიებას სოლოვიოვი იქამდე მიჰყავდა, რომ ის განსაკუთრებულ მნიშვნელობას არ ანიჭებდა მონღოლთა შემოსევას რუსეთის ისტორიაში.

უზარმაზარმა სახელმწიფომ, მეჩხერი მიწათმოქმედი მოსახლეობით, ამასთან იძულებულმა ეწარმოებინა მძიმე ბრძოლები მეზობლებთან, იმყოფებოდა რა გამოუვალ მდგომარეობაში მიმართა უკიდურეს ზომას – ყველა წოდების დაყმევას. მემამულეები ვალდებული იყვნენ სახელმწიფოს წინაშე სამხედრო სამსახურით, ისინი იკვებებოდნენ მიწიდან და აწარმოებდნენ მუდმივ ბრძოლას მუშა ხელის გამო, რომლებიც ესწრაფოდა გაქცეულიყო უფრო ძლიერ მმართველთან – აქედან მომდინარეობდა გარდაუვალი დაყმევა გლეხების, რათა შენარჩუნებულიყო თავადაზნაურული ჯარის ბრძოლისუნარიანობა. (სამხედრო-ფისკალური მოსაზრებები).

სადღაც XVI შუაწლებში (მრისხანეს მეფობა) პეტრე I-ის გამეფებამდე სოლოვიოვის მიხედვით მოხდა საბოლოო გადასვლა გვარიდან სახელმწიფოზე ან სხვა სიტყვებით „გრძნობის ასაკიდან“ „გონების ასაკზე“ (ამასთან ისტორიკოსი განსაკუთრებით ჩერდება იმაზე, რომ რუსეთმა დაიგვიანა გადასვლა სიმწიფის ასაკზე, მაგრამ ეს არ მეტყველებს მის ჩამორჩენილობაზე). ბრძოლა წარმავალი გვაროვნული ურთიერთობების წინააღმდეგ, რომლის მატარებლებიც იყვნენ ბოიარები ამით სოლოვიოვი ხსნიდა ივანე მრისხანეს პოლიტიკას რომელმაც მიაყენა გამანადგურებელი დარტყმა გვაროვნული არისტოკრატის მისწრაფებებს ხელისუფლებისკენ.

იგივე პოზიციით სოლოვიოვი უდგებოდა პეტრეს რეფორმების შეფასებასაც, ის თვლიდა რომ XVIII სკ. დასაწყისის ცვლილებები იყო კანონზომიერი და ორგანული, აღმოცენდა რუსულ მიწაზე, თვითონ პეტრე იმიტომაც დიდი, რომ დააკმაყოფილა ხალხის ნამდვილი საჭიროება.

1840-60-იან წლების ყველა ისტორიკოსს მედასავლეთეს შორის სოლოვიოვი იკავებს ყველაზე მაღალ მდგომარეობას, როგორც ისტორიული ფაქტების და ურთიერთკავშირების მკვლევარი.